

180 v lecčems obdobný boji Marešovu proti dogmatickému realismu, který přeceňoval skutečnost předmětnou a předmětné poznání konstatováním pozorovatelským na úkor prvořadě pravdy tvořivého svéprávného nitra, a byl jsem jím proto a jsem jím proto i dnes ještě kaceřován. I mohu s tohoto stanoviska snad vroucněji než jiní pochopiti osvobodivou činnost Marešovu a vystihnouti její závažnost a dosah.

Na okraje odkazu Martenova čili o světské zbožnosti

181

Miloš Marten, nedávno zvěčnělý essayista a povídkář, přemýšlel mnoho o záhadě češství jako duchového typu tvůrčího, přemýšlel o něm, jako přemýšlíme o něm všichni, kdož se cítíme dnešními tvůrci a dělníky na liše národního příští. Poslední knihou jeho essayí, jeho Akordem, prostupuje jako červená nit tato jitřivá záhada. Hledaje poslední kořeny tvorby Máchovy, Zeyerovy a Březinovy, naráží stále na cosi, co připomíná mu zjevy veliké národně náboženské minulosti: Chelčického, Komenského. Českou religiositu tuší pod velikými básnickými zjevy včerejška i dneška: českou religiositu jako cosi odchylného od religiosity Západu, jež jest řád a kázeň a tvrdá duchová vláda nad životem, ale odchylného i od religiosity protestantsko-německé.

Jako přímý doplněk Akordu vydán byl nyní z pozůstalosti Martenovy rozhovor *Nad městem*¹, třicet čtyři stránečky řídkého tisku s frontispicem Zdenky Braunerové. Její lept jest kresba bojovného barokního archanděla tuším z Toskánského paláce na Hradčanech: štíhlý, křehký, okřídlený, baletnímu zjevu z opery podobný, s pernatým chocholem na hlavě, v ruce plápolavý meč, bližší thyrse než nástroji vražednému, tanečním krokem stoupá nad dračí hlavu, hotový vrhnouti se na nové nepřátele.

Jest to týž anděl, kterého apostrofuje essayista na konci své knížečky: „Dnes ráno vyšed, viděl jsem . . . archanděla s mečem, jak

1 - Vydal Ludvík Bradáč na Vinohradech. 1917.

182 blesk se řítícího s výše do bílého moře letního jitra, proti vojsku neviditelného nepřitele... Archanděla nad městem, hrozbu dáb-
lům, kteří v něm hnízdí, slib a naději uvězněné duše, která v něm
žije!“

V domě nad městem hovoří spolu dva mladí muži, Čech Michal
a cizinec Allan; a hovoří o krvavé české minulosti a jejím smyslu
pro dnešního Čecha.

Za maskou Allana přes anglické jméno tají se Francouz, a sice
nepochybně Paul Claudel nebo někdo z jeho duchovního rodu:
vášnivý katolík, vášnivý latinec, stoupenec tvrdého a jasného
latinského řádu. A snaží se přesvědčiti Čecha, za nímž stojí autor,
aby přijal nejen skutkovou nutnost, nýbrž jako úděl účelnosti
prozřetelnostné vítězství protireformace v Čechách s celým jejím
krvavým komonstvem. Vrchol moudrosti jest prý „pohlížeti
s mužným klidem hrůze v oči a i v ní ještě poznávati sprá-
vedlnost — účel, pro který byla seslána na naše hlavy“. Bělo-
horská katastrofa nezničila Čechů, ale očistila jich prý od jakési
tragické viny, jíž zpronevěřili se na svém určení v „díle dob a lid-
stev“. Jest to katastrofa tvořivá; třeba toho pochopiti zavčas,
nyní, kdy chystá se zase nový rozhodný boj mezi duchem Řádu
a duchem bezvládi, duchem kladu a duchem záporu. Tato tra-
gická vina jest podle Allana *vina na živolě* a ztělesněna jest
v Českém bratru Lukášovi „s kosým, podezírajícím pohledem na
všecko, co jest klad, radost a síla, co jest duch a jeho světelná
lehkost“. Proti poetovi, jenž tvořil, zosobněnému v Martenově
dialogu Blahoslavem, zdvihá se prý vždy v Čechách „záporný
mravní fanatismus“. „Jako by v každém z vás číhal bratr Lu-
káš — temný duch, rozněcovaný vzdorem a záporem, nepřátelský
ne určitému, ale každému řádu, ne umění nebo vědě, ale samému
vnitřnímu jasu životnímu a jeho tvůrčímu úsilí.“ V tomto duchu
jest vlastní vina česká; tento duch negace vězel konec konců,
alespoň zčásti, i v Chelčickém i v Komenském a způsobil, že
nenaplnili svého poslání náboženských *tvůrců*. „I vy cítíte, že
žádný z nich neřekl slova života — slova, kterého vám bylo
třeba právě v stoletích, kdy Evropa se otřásala sopečným vřením

183 přerození.“ Tyto důvody přesvědčují posléze Michala; a zatouží
celou duší vrátiti se do města jako jeho vykupitel ze záporů
minulosti, naléztí svou povinnost i své poslání v ohromném zá-
pase, který se připravuje, a státi v něm na straně řádu latinsko-
katolického...

Taková jest koncepce pohrobního dílka Martenova.

Jest snadno kritisovati v něm nejprve historický aparát, v nějž
vtělil Miloš Marten své pojetí filosofické.

Blahoslav *není* básník, tvořivý poeta, za nějž jej bere Marten,
a nemůže býti nazírán v zorném úhlu vášnivých, plamenných
duchů, jimž posvětil Pater svou Renesanci. Blahoslav jest gra-
matik, rétor, učenec, spisovatel v humanistickém smyslu, ciselář
a puler slov a vět; v duši jeho není nic žhavého, bouřně neklid-
ného a tvořivého. „Moudrým, jemným, opatrným, obezře-
le a chladně posuzujícím věci a lidi“ nazývá jej Denis ve svém
Konci samostatnosti české a soudí jej nejen velmi přísně, nýbrž
i správně; jako osobnost byl rozhodně menší a mělčejší než od-
půrce jeho, vášnivě temný Augusta, plný sporů a protiv, ale
i silné vůle k moci. Bratra Lukáše jest nesprávně pojímati za
zástupce kyselého, zatuchlého fanatismu, namířeného proti lite-
rární kultuře v Jednotě bratrské; bratr Lukáš naopak jest z těch,
kdož v Jednotě probojovali příklon k životu i vzdělání proti t. zv.
menší stránce, a ve své Filipice proti misomusům dovolává se
právě jeho proti Augustovi Blahoslav...

Ale to jsou detaily, jež jest možno přehlédnouti a omluviti
v knize, jež nechce býti dílem vědeckým, nýbrž básní essayistic-
kou. Hlavní jest, že jistě žil v Čechách, a žel, žije dosud typ
kosohledého sudice, studeného nenávisníka, podezírače a po-
mlouvače vši životné radosti a tvorby z ní; a stejně jisté jako
žalostné jest, že nejednou se maskuje i dnes ještě českobratr-
stvem — vedle toho jest lhostejno určité jméno, na něž by mohl
býti pokřtěn.

Jde o vyšší filosoficky dějinnou oprávněnost nebo neoprávně-
nost pojetí Martenova. Jest česká religiozita pojmově záporná
k životu a neschopná vlastní tvorby náboženské? Jest jejím pod-

184 statným znakem chladné bezvládní duše, jakási nerozhodnost, trpnost, hypochondrie a elegičnost? Nedostatek vášnivě lásky *ke štěstí* a k činnosti, k aktivismu, již jediné možno ho dosáhnouti?

Byl jsem z prvních, ještě před Martenem, kdož tuto otázku základního tvůrčího dosahu položili a nad ní se zamyslili; i jest pochopitelný i zájem můj na odkazu Martenově, i význam, který mu přiřkládám.

Namísto přímé odpovědi budiž mně dovolena nejprve kritická poznámka. Marten sám zpronevěřuje se v dialogu Nad městem závěrům svého Akordu. Ten hájil oprávněnosti českého ducha náboženského *proti* výlučnosti ducha latinsko-katolického; vedle jeho přísného řádu kladl měkčí a lidštljší, vše objímající harmonii lásky a smíření a přiznával jí oprávnění.

Po druhé: překvapuje, že Marten pojímá dnešní světový zápas válečný za boj katolicko-latinského řádu s německo-protestantským duchem záporu. Již to, že na straně Francie stojí, ať fyzicky, ať mravně, i Skotsko Cromwellovo a Carlylovo, i město Kalvínovo, usvědčuje jej z nesprávnosti nebo lépe z jakési těsnosti jeho pojetí. Toho nesmiřitelného protikladu mezi duchem katolickým a protestantským, jaký jest východiskem dialogu Martenova mlčky přijatým, vpravdě *není*, když jest možno, aby na straně latinsko-katolické Francie stáli národově nábožensky blízcí a bratrští Německu...

Ale ani pro minulost nejsou vývody Martenovy správné.

Kdo může zaručiti, že by byl i z českého protestantství, kdyby nebylo násilně zničeno v 17. století, nevykvetl básník významu Burnsova nebo Goethova, kteří vyrostli z půdy protestantismu skotského a německého? Je pravda, že protestantism v Německu i u nás zadržel obrodu domácí kultury myšlenkou renesanční — první renesanční básník německý jest až Goethe, první náš básník renesanční až Vrchlický. Ale nebylo alespoň v případě Goethově opoždění s prospěchem? Nedostalo se tu renesanční myšlence o to většího zvroucnění a důvěrnějšího prožití, oč přišla ke slovu později? Opravdu poněkud pozdě bylo jen u nás: v druhé polovině 19. století rozešly se již příliš zájmy a potřeby života mo-

185 derního s ideály života renesančního; česká renesanční kultura básnická šla již na účet a na škodu životnosti díla básnického...

V tvořivém náboženském duchu, soudím i já, jsou blíže k sobě světectví i světskost, než byly v Jednotě. Na půdě protestantské vyrovnání obojího života nastává až v Goethovi: od něho teprve jest možno mluvit o německé kultuře; jím počíná se tu *světská zbožnost*, již dosáhl Západ mnohem dříve před ním, Francouzové na př. v Bossuetovi, jehož filosofie, založené na realismu štěstí, dovolává se bystře i Marten na jednom místě svého rozhovoru — ta světská zbožnost, za níž spěje všecka naše moderní tvorba.

Českému protestantismu scházal Goethe — ten jediný mohl z něho vymítnouti „bratra Lukáše s kosým, podezřívajícím pohledem“. Ale kdo jest tím vinen, že český protestantism nevykvetl svým Goethem, když byl vyřat již na počátku 17. století z kořene dříve, než se rozrostl a zazelenal? Protireformace a jen protireformace! Nikoli — stokrát nikoli... protireformace není možno ani ospravedlniti, ani omluviti, a nejméně se stanoviska prozřetelnostné účelnosti viny a trestu, jak o to usiluje Martenův Allan.

V tom tedy není a nemůže býti poselství posthumy Martenovy. Ale jest již dosti cenné, nalezla-li a poznamenala-li žhavým železem tento prvek záporu a pustého, neplodného vzdoru proti každému řádu, toho temného ducha mstivě podezřívavého k básnické tvořivosti životné, který kvasí opravdu v české bytosti a občas vyrazí se ošklivým vředem. Je to ohyzdný ďábel a bylo by třeba českého Dostojevského, aby jej zaklel do svině a očistil od něho tělo nemocného — mstitele a trestatele českých Běsů. Tento prostý, záporný duch nasazuje si zvláště rád masku pozitivismu; včera dovolával se dogmatu katolického a dnes bude dovolávati se třeba dogmatu volnomyšlenkového nebo monistického, včera, když útočil na Vrchlického, slul pohunkovština a zítra bude slouti třeba rádlovština... ale stále zůstává týmž neplodným, odbojným krtičnatým zmetkem s rýmou, nepřitelem „ducha a jeho světelné lehkosti“.

Jest zásluhou Martenovou, že ukázal na něho velmi určitě

186 prstem i na oblasti, kde se rodí, a jsem hrd, že v Loutkách a dělnicích bezděky setkal jsem se s autorem rozhovoru Nad městem na této stezce.

Že požaduje v posledním svém díle Miloš Marten *radosti* jako podmínky sine qua non pro české zdraví duševní, pro českou tvorbu, jest krásné a významné. Šla-li obroda české duše, o níž se v poslední době mluví, opravdu do hloubky, ukáže se v tom, že bude přibývatí pravé radosti v Čechách. Radost není ovšem hrubé veselí, pustý řev a bezduchý šprým; jest lehký tančící plamen ducha a milostná pohoda vykoupeného srdce.

Kult mrtvých

187

Zdává se mně, že všechny slavnosti mrtvých na zeměkouli, kolik jich kdy bylo a bude konáno, nelišily se a nebudou se lišiti podstatně od našeho svátku dušičkového. Neznám japonské slavnosti mrtvých, ale tuším, že i zde jako u nás jest a musí býti hlavní věci světlo a květiny, rozžaté lampiony a festony nebo jiné dary květinové, snad i ovoce, a vedle nich a s nimi vzpomínkový žár srdcí a zvroucení myslí, tedy teplo a světlo hmotné i vnitřní. Zdá se mně, že všude na světě vychází lid z téže nebo aspoň podobné představy mrtvých jako mlžných oblačných stínů, kterým jest třeba světla a tepla, aby zjihly, jídla a nápoje a snad i krve zvířete obětného jako u Homéra, aby ožily, aby nabyly tvaru a snad i paměti a vzpomínek, a aby tak znova zatoužily po tom, čemu dávno odvykly. Jako v litvínské lidové slavnosti „dziadů“, která dala podnět a dekoraci veliké národní básnické tryzně Mickiewiczově, všude asi lid hledí vevábiti v život fantomy tím, že vmýšlí a vciťuje se co nejintenzivněji v jejich bytí. Je jim zima, soudí: zažehněme jim tedy hranici; ušly se, unavily se, umdlely dlouhou poutí: sem tedy s pokrmy, s medovinou, s pivem; osiřely, zesmutněly, ustydly: zazpívejme jim tedy, zveselme jich! „Slavnost tato — rozuměj slavnost dědů — svým počátkem,“ vykládá Adam Mickiewicz v dvacátých letech 19. století, „zasahá do časů pohanských i nazývala se druhdy ‚hody kozla‘, při níž slovo vedl kozłarz, hušlar, gušlarz, *spolu kněz i básnik* (gešlarz). Za nynějších časů, kdy osvícené duchovenstvo i majitelé statků usilovali vykořeniti tento obyčej, spojený s pově-